

МАСТАЦКАЯ РЭЦЭПЦЫЯ ХРАНІСТАЎ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА І КАРОНЫ ПОЛЬСКОЙ У ПРОЗЕ М. ГАРЭЦКАГА

У XV—XVI стст. у Вялікім Княстве Літоўскім адбываліся важныя падзеі, якія былі важнымі для сцвярджэння дзяржаўнасці. Выданне трох Статутаў (1529, 1566 і 1588 гг.) падштурхоўвала прадстаўнікоў інтэлектуальнай эліты да ўдзелу ў палеміцы па пытаннях права. І. В. Саверчанка звярнуў увагу на тое, што «ў беларускай публіцыстычнай літаратуры XVI-XVII стст. адно з прыярытэтных месцаў заняла тэма свабоды» [4, с. 197]. Вялікае Княства Літоўскае з годнасцю магло прэзентаваць сябе як прававая еўрапейская дзяржава. Адчуванне грамадзянскага абавязку было важным для выхавання моладзі. Надзвычай надзённымі зрабіліся прававыя праблемы і ў беларускай культурнай прасторы XX ст. Якраз на пачатку гэтага стагоддзя пачынала фарміравацца беларуская дзяржаўнасць, адбываліся пошукі вытокаў Беларусі.

Пераасэнсаванне ж гістарычнай спадчыны з'яўляецца актуальным у любыя часы. Якраз тады і выявіўся талент Максіма Гарэцкага. Пісьменнік пакінуў багатую творчую спадчыну пасля сябе. Згадаем, што ён праявіў сябе як празаік, драматург, крытык, вучоны, публіцыст. Асобныя працы, у якіх разглядаўся жыццёвы і творчы шлях пісьменніка, былі апублікаваныя беларускімі літаратуразнаўцамі, такімі, як Ю. С. Пшырковым «Максім Гарэцкі і яго раман «Віленскія камунары» (Мінск, 1965 г.), А. М. Адамовічам «Браму скарбаў сваіх адчыняю...» (Мінск, 1980 г.), Дз. Я. Бугаёвым «Максім Гарэцкі» (Мінск, 2003 г.), М. І. Мушынскім «Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі» (Мінск, 2013 г.).

Даследчыкі творчасці пісьменніка надавалі ўвагу яго педагогічнай дзейнасці. Нас зацікавіла яго чытанка для школьнікаў 1-4 года навучання пад назвай «Родны край». Там змешчаны два апавяданні на гістарычную

тэматыку — «Бітва на Уле» і «Уцёкі Сярэбранага». Апавяданні засталіся па-за ўвагай літаратуразнаўцаў, яны не ўвайшлі ў збор твораў М. Гарэцкага ў 4-х тамах 1984 г. Даследчыца Т. Голуб, якая змясціла іх у сваім артыкуле «З чытанкі «Родны край» М. Гарэцкага» піша: «Асабліваю цікавасць у гэтай чытанцы прыцягваюць да сябе апавяданні «Бітва на Уле» і «Уцёкі Сярэбранага», якія падпісаны М. Гарэцкім непасрэдна для падручніка «Родны край». Вылучаюцца яны сярод іншых твораў аўтара гістарычнай тэматыкай, менавіта тымі рэальнымі фактамі сівой мінуўшчыны, пададзенымі ў мастацкай форме, што доўгі час не знаходзілі адпаведнага асвятлення і былі вядомыя толькі вузкаму колу гісторыкаў-даследчыкаў» [6, с. 215]. Але Т. Голуб падкрэслівала значнасць творчасці М. Гарэцкага ў першую чаргу для педагогічных дысцыплін, а не літаратуразнаўчых. Гэтым і абумоўлена актуальнасць нашага даследавання. Вытокі вышэйназваных апавяданняў М. Гарэцкага мусім шукаць у хроніках XVI стагоддзя, прысвечаных Ульскай бітве.

«Хроніка Еўрапейскай Сарматыі» Аляксандра Гваныні, выдадзеная ў 1578 г. у Кракаве, змяшчае звесткі аб ваеннай выправе маскоўцаў 1564 г. Заўважым, што гэтая хроніка была надзвычай папулярнай для тагачаснага чытача, неаднаразова перавыдавалася на лацінскай мове, перакладалася на нямецкую, польскую, чэшскую мовы, але дагэтуль не перакладзеная на беларускую. У хроніцы мы не знойдзем звестак аб колькасці маскоўскага войска. Аўтар толькі пазначае, што войска маскоўцаў пераўзыходзіла па колькасці войска Вялікага Княства Літоўскага. Затое тут падрабязна апісаны стан войскаў, паколькі А. Гваныні быў сведкам і ўдзельнікам гэтай ваеннай выправы, паказана стаўленне да войска захопнікаў, падаецца расказ аб забойстве В. Шуйскага. У «Хроніцы...» згадваюцца гетманы Вялікага Княства Літоўскага, дзякуючы мудрасці якіх была здабытая перамога над маскоўскім войскам, але няма звестак аб выбітных шляхцічах або прадстаўніках магнацкіх родаў, якія загінулі падчас бітвы на Уле.

«Хроніка польская, літоўская, жамойцкая і ўсяе Русі» Мацея Стрыйкоўскага выдадзеная ў Кёнінсбэргу ў 1582 годзе. У гэтым творы аўтар падае звесткі аб колькасці войскаў, дае пералік удзельнікаў бітвы, але ў яго наратыве адсутнічаюць мастацкія апісанні самой бітвы. Гэта хутчэй за ўсё абумоўлена тым, што Мацей Стрыйкоўскі зрабіў падрабязнае вершаванае яе апісанне ў паэме «Аб паражэнні 30000 Масквы», на што звяртае Альбіна Семяновіч.

У артыкуле «Удзел Мацея Стрыйкоўскага ў Інфлянцкай вайне» даследчыцай падаецца недакладная інфармацыя пра «лічбы ахвяр маскоўскага войска» [5, с. 344]. Раздзел, у якім М. Стрыйкоўскі апісвае бітву на Уле ў сваёй «Хроніцы...», называецца «А паразе 25000 Масквы», але пры гэтым аўтар ужо ў пачатку твора называе колькасць выпраўленых войскаў з Масквы: храніст піша, што 30000 чалавек на чале з Шуйскім было выпраўлена, з якіх 25000 тысяч загінула, а 5000 кінуліся ва ўцёкі [7, с. 414]. А. Семяновіч звяртае ўвагу на недакладнасць звестак М. Стрыйкоўскага і

падкрэслівае яго няпэўнасць пры падачы звестак, згадваючы пры гэтым паэму «Аб паражэнні 30000 Масквы...». На нашу думку, даследчыца, зыходзячы толькі з назваў твораў, робіць неабгрунтаваныя высновы.

Якраз за звесткамі, якія падае М. Стрыйкоўскі, і ідзе ў сваіх мастацкіх задумах Максім Гарэцкі: змяшчаецца інфармацыя аб колькасці войскаў, дакладна апісваецца іх размяшчэнне. М. Стрыйкоўскі згадвае прадстаўнікоў арыстакратычных родаў, што загінулі пад Улай і вылучае Грыгорыя Хадкевіча як абаронцу краю, які з'яўляўся апекуном храніста, у яго вусны ускладае клопат аб Айчыне. Хоць на чале ваеннай выправы 1564 г. быў князь Мікалай Радзівіл Руды (адным з твораў, які выводзіць менавіта яго асобу на першы план з'яўляецца гераічная паэма «Радзівіліяда» (1592) Яна Радвана), але ў «Хроніцы...» М. Стрыйкоўскага пададзена гераічнае апісанне менавіта Г. Хадкевіча: герой разважае аб вольнасці народа Вялікага Княства Літоўскага праз адрознасць ад Кароны Польскай, кажа пра абарону свайго краю ад Маскоўскага Княства. Для надання драматызму аўтарам уводзяцца дыялогі, што белетрызуе аповед.

Такім чынам, ваенныя падзеі канца XVI стагоддзя набылі новае гучанне ў апавяданнях «Бітва на Уле» і «Уцёкі князя Сярэбранага» для беларускага грамадства ў пачатку XX ст. У іх аўтар паказаў веліч духу сапраўдных патрыётаў Вялікага Княства Літоўскага, што з'яўляецца адметным для літаратуры пачатку XX ст. У літаратуры XX ст. «эгалітарнасць», пра якую разважаў У. Г. Кароткі ў дачыненні да старажытнай літаратуры, адыходзіць на другі план. М. Гарэцкі падкрэсліваў не толькі імкненне правадыроў абараніць родны край, але і паказваў духоўную моц народа, яго імкненне да свабоды. Творы Максіма Гарэцкага былі змешчаны ў чытанцы для вучняў 1-4 класаў, значыць, ужо на пачатковым этапе адукацыі аўтар разумеў важнасць патрыятычнага выхавання маладога пакалення.

Літаратура

1. Бугаёў, Д. Максім Гарэцкі / Д. Бугаёў. — 2-е выд., выпр. і дап. — Мн.: Беларуская навука, 2003. — 239 с.
2. Мушынскі, М. І. Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі : жыццёвы і творчы шлях Максіма Гарэцкага / М. І. Мушынскі. — Мн. : Беларуская навука, 2008. — 510 с.
3. Полное собрание русских летописей. Том 32. Хроники: Литовская и Жмойтская, Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. — М.: Наука, 1975.
4. Саверчанка, І. В. Паэтыка і семіётыка публіцыстычнай літаратуры Беларусі XVI-XVII стст. / І. В. Саверчанка. — Мінск : Беларус. навука, 2012. — 463 с.
5. Семянчук, А. Удзел Мацея Стрыйкоўскага ў Інфлянцкай вайне / А Семянчук // *Castrum, urbis et bellum*: Зборнік навуковых прац. — С. 342-348
6. Шляхам гадоў: Гіст.-літ. зб. / Уклад. Я. Янушкевіч. Мн.: Маст. літ., 1994. — 351 с., [6] л. іл.
7. Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi / M. Strykowski: wyd. M. Malinowski. — Warszawa, 1846. — Т. 1-2